

DINE KE KA NIDIB KEN AGOL SAPPI LA

Kusaal

Translated by Hasiyatu Abubakari

Kudimin la sa ninsaalib da kunri mɔr nu'us ne nɔba ken wɔɔ bunkɔbid banɛ an nɔba anaasi ken si'em la. Ninsaalib da an tɔ'ɔtɔ dimi gat su'oŋ bɛɛ wɛbaa bɛɛ ku'onaaf. Nu'us ne nɔba da mir taaba gaad ningbiŋ luos la wɔsa: Ba kɔnba sɔnda/duta la da nwene taab: Tida ne kpiila; kpɔkpantɔɔla ne duma; Kpi'ala ne nu'usɔnda; nɔbpansimpana ne nu'us, ka yinne wɔsa naad ne nɔbbibis anu ne nu'ubibis anu, ka nɔb-ɛɛns bɛ nɔbbibis la naarin ka nu'u-ɛɛns bɛ nu'ubibis la naarin. Nu'us ne nɔbpansimpana la maalug da nwene taabaa ba nɔbbibis anu la ne nu'ubibis la lin yi nɔbraugɔn la ne nu'uraugɔn la dɔlisi paaɛ nɔbbibis ne nu'ubibisin la. Saŋa kan la nu'uraug la da miri ne nu'ubibis la, ka mɛ aan ala ne nɔbraug la. Nu'us ne nɔba da buon taaba ne suzuop tan'atan'.

Ba da sɔŋid taaba ziid ningbiŋ la wa'ae lin boodi li keŋ zin'isi'a wɔsa; wɔɔ da'asin bɛɛ sɔga ni bɛɛ tiis ne zuoya dɔvb ne li sigibin na; zin'ikane wɔsa an ye ba keŋ. Hali ku'omin gba ba la'an

tumne sv'ɔŋa svɔjid niŋgbij la ka li pugi ka lugid bɛɛ mi'id. Ba da la'an gban'adi ba gban'ar wusa ne ka an nɔɔryinne ba bellimin. Ba mɛ da tun'e pɛ'ɛŋ niŋgbij la luos siebaa tumne si'el la, wuu vuur line ka nɔɔr mɔr la bɛɛ wummug line ka tubir mɔr la bɛɛ nyuusug line an nyɔnya tum la ne nyɛɛb line an nini tum la.

Ba tuma ne ba nɔɔryinne la n da an si'em la da kene ka ba niŋgbij luos taaba la ben'ed fufum ne ba. Ba yv'un da zan'as ya ye ba kv len tis suzuop tan'atan' dim la ban mɔr si'el la. Fufum da ligili ba ne ka ba tam ye nɔba ne nu'usi mɔri ba giligid. Da da pin'ili gban'ad suobe'ed suzuop tan'atan' la yela.

Zilim da pɛ'ɛŋ gban'ar zuput san'ane kpen nɔki pin'il tuma tɔ'ɔtɔ. Li da pin'ilne ten'esidi nya'am paŋ kane ka nɔba ne nu'us mɔr la yela ka yv'un biisid, ka anɔ'on paŋi gat o tiraana. Suzuop tan'atan' la taaba bane ka li da pv daami ba ne siebaa si'el ka na tun'e tum la yv'un pɛ'ɛŋ vuur nɔɔr san'ane pin'ili mɔon ye bane mɔr nimmua tis niŋgbij la gaad luos bane kpelim la wusa. Ne'ɛŋa da kpen tiakne tɔ'ɔtɔ lieb one zi'esim na an sum ni, ka nu'ug faasid o mɛŋ nu'ubibis bane banl ka wa'amme be on nu'utennirin la yela, ka yv'un pin'ili pian'ad si'elnam nɔbbibisi on gim ka tirib la yela. Ka nɔbbibisi pv bɔodi ba nyaŋ o la ka mɛ pian' lebis nyain nu'ubibisi banlig si'em la yela, suzuop bane nen taaba! Ne'ɛŋa da maal ala dabisa bedegv ka sansieba ka li mɔr daauŋv ken ban ɛenti la'asidi tum tutuaa la ni na. Li yv'un da mɔr ala ne ken paŋ ni na; ba da nwe'ɛ ba taaba la sɔɔra ye ba gosi li saria kadib yela.

Zilimme da mɔr o puten'er na ye ba maalima yilinyiig. Ba wusa da siakya ye li ane puten'ɛsvɔ. Ka ba ye ba yigil bɔ ni? Sieba da ye ba yigilim ne mɔɔr – nɔbir ne nu'ug mɔom ne taaba. Ka sieba ye ba di'emim ne zaba sv'vs, ka sieba ye ba zɛrigim taab bɛɛ zuaa bɛɛ ba gɛ'em bɛɛ ba maalim apo'; amaa ba da kvusi li wusa ye li na toi hali ne ban na dɔlis suoban ni ka ti pv niŋ sv'um tis sɔ' bɛɛ o tiraan la. Li da ane zilim ya'asi pɛ'ɛŋ puten'er zuput nii yv'un mɔri li kvusug giŋa na. Li ane ye luos ayi' wusa na yigin ne taaba tia'asid. Nu'us ne nɔba da siaki li.

Ba da maal yigilug la ne zin'ikane an paalv kane an pissi ni sian'arin, ka kpi'e ne kɔldaug. Luos la wusa da kpen zi'ene santir yim' gur demis bɛɛ dine kvdin na ti libigi maal niŋgbij la luos la ya'a pin'ili mɔod ne taaba la yela. Nini da kpen midigidne gosid lal-lal ne yam-yam yelmugusug

si'a pa'ati naamid zin'isi'a kenna; ka tuba me kpen yo'ogi kelisid vuur si'a na ti yit zin'isi'a na; ka nyoor feens o nyonya la tutuaa gur yelmugusug si'a nyuug kane ka nini ne tuba pu nye bee wum; ka zilim me kpen ti'eb sv'uja gur ye o ki'a kujv tans ye yelmugusug.

Sisi'em da widig yigilug la labaar ka li tiig sian'arin la zin'is wusa hali la'an ne ku'omin ne pebisimin. Bunkonbid bane mor noba anaas-naas la n da den la'asug la ni, bunkonb-beda la bedegv da zani ne vama'asa ka li pa'an ye ba kene ne sumbugvsum na. Di da ane la'as-venliq dine ka webaa ne bonrvn ne ku'onaaf ne zan'ku'ar ne wabug ne sibig ne yugum ne na'aguobir ne na'abureeg ne walig ne ian'ak ne su'onj ne tintoondig ne dayuug be. Bane be ku'omin wuv Piing ne ziiij ne bandaug neeli ba nya'anj/gvrid kolnonya la ni ka ke zin'ibane kpelim la koldaugv la. Ka bane an noba ayi'i-yi' dim wuv Na'ameen ne kpan'auj ne niij venlis la nwe'edi ba kpukpama ne sumalisim; ka niis be tiis zuti kaasid; ka kpaantikpitis seend saja la wusa. Silinsin'vg ne goonl ne sangunnir ne nasinneug giilim tejin bee tiisin la. Ka Dindeog on pigisid baanlim-baanlim ka gban'ad o men ka banji'a on zoti giligid ka pu zi'enid luaa yinne. Ka Nwaanj ne kpandir ian'adi lomisid wila. Hali tiis la ne mood la da daadi ba men ne bi'el-bi'el ka enti su'uni ba men ka zi'e baanlim sansieba tia'asid.

Noor da yo'og yigilug la ne yuvv yinne ye;
Ti maan ne'ena ne ye ti mor sumalisim
Ti maan ne'ena ne ye ti mor sumalisim
Ti maan ne'ena ne ye ti mor sumalisim
Bozugv ti wusa
Yine bellim yinne ni na.

Nu'ug ne noba poya ye yigilug la naae si'em wusa, ban na di'e li ne sumalisim; gen'es bee zan'asug bee gbir-gbir bee yunyolug kv be li nii.

Nu'usi da deni pen'es yigilug la yiiga: ba da zaje daugv lob tejin la tensvk. Ka ye noba la, li ya'a ane dagobug nobir bee datiuq nobir bee noba ayi' la ya'a na la'asi nyaqi nok daug la tejin la lobigi li. Ye noba ayi' la tun'e nwe' taaba soora yigilug la ni saja kane ka ba bood wusa, ba tun'e tum ne ba nobbibis la yinne-yinne bee la'asi ba tumm dine na ke ka ba nyaqi maal ban bood ye ba maal si'el la. Ba da mood ye ba lebigi li, ka tusidi li ka mak suoya kon'ob-kon'ob ban na niij

si'em ka nyan amaa ka pu nyanj ukidi li sv'vhaa: li ya'a ane vurigiree, bunsu kane ka ba da maal ane ane ba eenti tenbigi li ka li vurig bi'ela. Nu'ubibisi da nye ne'eha la, ba da pe'eha vuur noor san'ane kpen la' hali lodig levu. Nu'us bane da pen'esid la da yv'un da la'as taaba gumm yigilug la ni ukidi ba mej hali ne ban an banl-banl la; ka yv'un la'as ne taabaa uk daug la. Ba da lobigi li sian'arin la lalli sa ka yv'un maan daauvu ken bane yigin la ne bane gosid la ni. Ba da maligin maal banjir ne mi'ilim buudi dine wusa ka ba mor: mui da be laan ka ba gaansid kugbaanlu; ka tovud gum furipiimnamin; ba da maal si'elname mori ve'ed daad bane tebis; ka maal kpanaa toond ka li laligid, ka nwetid ka tom tuumsieba dine ka nobbibis la kudin nan zi'i zaansime li yelaa. Noba yv'un da kudin zin'ine ani ka faasid nyalima ne nwetug dine ka ba suzuop bane ka' ningbina la tun'e maan la. Nu'us bane kpelim zi'e gosid la da kpen bene nu'us pu'vusugun ne nyelug ne nooryinne kane ka ban nu'us mor ka li duod noba sunf hali la. Amaa noba da pu siak ye ba lu gijaa: la'an ne ban zin' bura ka pu gudig la, ba nobraad la da bene titan peenbin ka mood ye ba iea yigilug kane ka ba na nyee zaji pen'es ka di ya'an.

Li yv'un da paae saja kane ka noba ne nobbibis me na pen'es . Ba da ye ban bun la ane na'ana. Ye nu'us ziim ningbinj la mummi yi la'asug la zin'ig yinne nii kej zin'ig yinne ni. Nu'ubibis bane an nyeesnam la da gos ka li ane yalim pen'esug. Pin'ilug la gosig da mori la'ad hali. Ningbinj la la'ad wusa da kpen ane tutula-tutula. Nu'us da si'is tej la; nini pu lalne tej la, tej la da lusi ba ne ka ba pu nyet sv'vhaa, ka uusug kpen'ed nyonya nii ket ka ba tensim; ka noba yv'un laan agola ne sumalisim: ka bane gosid la tansid agola-gola yv'omme di'emid ye nyayo juu.

Nyayo Nyayo juu

Hakuna matata

Fuata Nyayo

Hakuna matata

Turukeni angani

Amaa ba puten'er wusa da kpen kpa'ane nu'us la ni. Luos bane nan kpen bigisidine ba mi'ilim ne ba banjiri an si'em la yv'un mak ye ba vurig bi'elaa gv'vha ne. Ban da nyanj vurigir bi'ela la ka toog paae nu'us ka ba ki'e kuŋ ka kirid gba'agba' dammid ka ningbinj fansigi lu tejin. Ba da vv'us bi'ela ka len mak ye ba gos. Saja kaja ba da widigne nu'ubibis la ye ba tun'e gam tej la

sv'ɔɔɔ, amaa nu'uraad la ma'aa da tun'e tiend. Ba da mɔ lidigir yela amaa din mɛ da pɔ di'e bɔzugɔ li naarin la nɔba na ba'asi paas. Li mɛ yv'un da anɛ nɔbbibis la saɔa ye ba la'. Ba da pɛ'eɔɔ kɔkɔɔɔma nɔɔr san'an ye li an sam yi'er kɔkɔkpi'ema dine ka nu'ubibis pɛ'eɔɔ la'anɛ ba la yela. Nu'usi wɔm siaa kanɛ ka ba maan la, ba sunf da duone hali ka ba len gban'e sour yinne ya'as ye ba vɔ ningbiɔ la. Ba da pɔ nyaɔi yak baa bi'elaa. Nu'us nɛ nu'ubibis yv'un da gene ka siak tadɔɔ. Nɔba la sunf da ma'ae nɛ hali ka ba mɛ yv'un bigisidi ba ninwisigir mi'ilim: ba da zi'el saɔa, ka yu'osid ka zɔt, ka ian'as agɔla bi'ela hali nɛ teɔin ian'asug ka pɔ kɛ ka ningbiɔ la luu si'is teɔa. Nɔba banɛ da la'asi gɔsid la wɔsa da kimisidi teɔ la ba ya'an diib nɛ ba nɔɔryinne la yela. Nu'us da vki ba nu'utenna la agɔla ye ba ki'is ye dine ka nɔba maal la pɔ dɔl ninwisigir suore, ka tam ye banɛ deɔi pin'il di'ema la.

Amaa ba wɔsa, la'an nɛ banɛ gɔsid la da kpans bɔnsaan si'a nu'us la ni: nu'uraad banɛ pa'a tien yi yiin ban pa'a mɔɔd ye ba vɔ ningbiɔ la kpen kpelimne li kɔn' ka bas nu'ubibis la. Luos banɛ aan ba nintaas la ye ba la'a ba ya'as la ka len nye yelsi'a ya'as; la'an nɛ nu'uraad la baki ba kɔn' nu'ubibisin la ka li kɛ ka nu'us la pɔ mɔr tummir sv'ɔɔɔ la, li sv'ɔɔ ba gammvɔ nɛ kɔnbɔlvɔ paɔ. Nɛ' an bɔ? Gbɛlvɔv tiaki lieb paɔ maalvɔ!

Luos la yv'un da nwa'asid nɛ taaba ye ba gban'e banɛ di ya'an la, li da nɔkne daba anu, nu'ubibis nɛ nɔbbibis kalli an si'em yinne wɔsa ni. Amaa ban mɔ si'em wɔsa la ba pɔ nyaɔi kpen ban banɛ di ya'an nyainne; luos banɛ la'as mummi tum yinne la anɛ sv'ɔɔɔ zin'ikanɛ ka ba tun'e tum sv'ɔɔɔ ni; sɔ' kv tun'e tum o gɔnne ka o tiraan pɔ paase. Anina ka ba yv'un pin'il bayeog: ba wɔsa da bu'osid taaba ye, ningbiɔ la on an dine kimne, ani ka li yv'un nie pa'ali ba ye ningbiɔ la anɛ ba wɔsaa la'as la; ye ba naalne taab. Luua wɔsa anɛ li tum sv'ɔɔɔ ka li kɛ ka ba wɔsa tum sv'ɔɔɔ.

Amaa ba ya'a ye ba kad ka da ti len maal yigilvɔ, ka mɛ gu' ka sɔ' da puug o tiraan suorine, luos la wɔsa da zin'ini gban'e ye lin yi sankan la, ningbiɔ la yv'un zi'enim agɔl sappii ken ka nɔba ba' teɔ la kim ka nu'us bɛ zugin pɛbisimin. Ningbiɔ la sv'ɔɔɔ da ma'ae gban'akanɔ ye hali amaa ba lɛɛ basim suor ka biis igi nu'us nɛ nɔbaa ken, dine na kɛ ka ba kv tam ban daa deɔi an si'em la. Ba da pudig tvvma nɛ: nɔba la na ziid ningbiɔ la, amaa ba ya'a paaɛ zin'ikanɛ ka ba wa'ae la, nu'usi na tum tvvumkanɛ nar ye li tum wɔsa bɛɛ tvvma la'ad la zanlim. Nɔba nɛ

nɔbpansimpana ziid line an tɔvmtebisa la; nu'us la me kpen yine naa mɔri ba mi'ilim la tum tenḡbaunḡ la yela ka ket ka diib yitna paad nɔɔrin. Nɔɔr bɛɛ nyina la na ɔnbi li ka tud ka li dɔlis kukɔrine sig pɔɔrin. Pɔɔr na nwiak bunsuma la wɔsa ka yv'un kpa'ae li niḡ nyɔɔdin la ka li widigi pɔɔ tis niḡbiḡ la luos wɔsa. Ka pɔɔr la len nɔk diib la samis dine kpelim la tud tuakin la, ani ka niḡbiḡ la yv'un kpa'ae lii digil pɔɔdin bɛɛ o pin' li titannin ka li tisid kv'ulim. Bunbuta na nɔbig ka wal wala; ka nu'us pɔn' li sieba niḡ nɔɔrin. Ɛɛn, sida, vɔ'vm dɔlisim la.

Hali ba da pudig di'ema ne ninwisigir ne ala: yɔɔma ne la'ab ne pian'ad ka ba tis nɔɔr; ka bas zɔɔḡ ne nɔba bɔɔl nwe'eb tita'am tis nɔba; ka nu'us bɔɔl lɔb me an nu'us bun, ya'a ka'ane ye nɔbaa na zɔt la. Ya'a an zuaa ninwisigir nii, nɔbaa sv'oe paalɔ la wɔsa. Tɔɔma la n pudig nyain si'em la kene ka niḡbiḡ la an masin tita'ar, ka nyaḡid la'an ne bunkonb-titada line ka ba na tun'e paamin la li zu'or ne li sum ni wɔsa.

Amaa niḡbiḡ luos la baḡ ye gban'akane ka ba zi'el kiḡ-kiḡ la nan tun'e mɔr zaba kena. Zug la be aḡɔl ani la tun'e ten'es ye on an sum gaad nɔba bane si'isid tenḡ la, bɛɛ o ḡɔs ye one an kpi'em ka luos bane be tejir la an sankpan'asnam ma'aa. Ba da pian' nie nyain kpi'eunḡ yela ye, zug la ne line wɔsaa be li tejir la ane yinne. Ban ye ba kpa'as ne'ɛḡa yela tutuaa la, ba kene ka luaa yinne ya'a paam niḡ zabir bɛɛ sumalisim lin taas luos la wɔsa. Ba ken'es/sa'al nɔɔr ye o ya'a yet ye man ne'ɛḡa bɛɛ ne' la, o baḡim ye o pian'adi wɔv niḡbiḡ la wɔsa ka ka' ye one an bundaana.

Ba da yv'vm ye:
Ti niḡbiḡin la
Sankpan'as kae
Ti niḡbiḡin la
Sankpan'as kae
Ti tɔmne tisid taaba
Ti bun ane ti bun
Ti tɔmne tisid taaba
Ti bun ane ti bun
Ti tɔmne tisid taaba
Zilim la n aan ti kukɔr

Gban'am mam ka m me gban'af
Ti maanne ningbɛɛ kanɛ mɔr laafi
Gban'am mam ka m me gban'af
Ti maanne ningbɛɛ kanɛ mɔr laafi
Nɔɔryinne an venlim
Ti la'asne tɔm
Tisid ningbɛɛ laafi
Nɔɔryinne an tinam paɲ

Nɛ'ɛɲaa da lieb Ningbɛɛ Wɔsa la yɔumkpeɲ. Ningbɛɛ la nan kpen yɔ'umme li paaɛ nannanna ka nɛ'ɛɲaa pa'an bakir line bɛ ninsaalib nɛ bɔnkɔnbid tɛɲsɔk bɛɛ banɛ da zan'as sappi zi'eg malɔɲ la.

La'an nɛ ban nye si'el la, bɔnkɔnbid banɛ ken nɛ nɔba anaasi pɔ siaki dɔl malɔɲ kaɲa. Tɔumkane an yɔuma tɔum la on da anɛ nyan. Nɔɔr la bɛnɛ diib yɛla ka ka' ye li yɔ'um yɔumaa. Ba da maal winpin'ilug ma'aa la'asɔg ka kpen gban'e ba suoya la kimm ka pɔ tiakidi ba ittimaa.

Ninsaalibi da zamis luos kɔn'ɔb-kɔn'ɔbi na la'an tɔm ka li an sɔm si'em la, ba niɲidi sɔ'ɔɲa; amaa ba ya'a gɔsid ningbɛɛ la nɛ zug la ka ba anɛ zabidimtaas ka yinne bɛ o tiraan zugin la, ba yɔ'ɔn liebidi wɔɔ ba suzoop banɛ an bɔnkɔnbid banɛ zan'as sappi zi'a malɔɲ la.

Author's Bio

Hasiyatu Abubakari holds PhD in African Studies (Languages and Literatures) and is currently a Lecturer at the University of Professional Studies, Accra, Ghana. Her research focuses on less studied languages of the Northern Regions of Ghana. She is a native speaker of Kusaal.